

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

A POÉTIKUSTÓL A POLITIKAIIG

A szimbolikustól a tényleges társadalmi elkötelezettségig

Társadalmi és történelmi témák újfajta megközelítései a művészeti gyakorlatban

DLA értekezés tézisei 2022

Sipos Eszter

Témavezető: dr. Szoboszlai János DLA, egyetemi docens, tanszékvezető

Az értekezés témája

Disszertációm fókuszában olyan - részben kutatásalapú - , többségében kollaboratív művészeti projektek állnak, amelyek társadalmi és történelmi helyzeteket dolgoznak fel. A téma körüli fogalmak folyamatos cserélődésben vannak. A társadalmilag elkötelezett művészet, - mint e terület egyik legfontosabb egysége - a körülöttem működő, nálam fiatalabb generáció többségének már egyfajta harcias hozzáállású, főleg aktivizmusra épülő, társadalmilag érzékeny gyakorlatot jelent, amelyen már időnként maguk a kritikusai is vitatkoznak, hogy nevezzék-e ezeket még művészetnek. Ugyanakkor megjelent a társadalmi-történelmi témákra érzékeny műveknek egy olyan vonulata is, amely újfajta társadalmi érzékenységgel bír, hol kevésbé aktivista megközelítést mutat a témák feldolgozásában, hol humorosabb, hol líraibb (metaforikus), hol játékosabb kifejezésmódot használ, mint a 90-es években indult, 2000-es évek elejéről ismert ilyen jellegű munkák sora. A közelmúlt ilyen jellegű projektjeit veszem górcső alá; azt járom körbe, hogy a relációs gyakorlatok rendszerében, a kollaboratív és kutatáson alapuló, társadalmilag elkötelezett művészet hogyan jutott el a jelenlegi formáig. Művészetelméleti szempontokat figyelembe véve próbáltam egy hálót rajzolni abba a még jelenleg zajló művészeti mezőbe, amely képzőművészként az érdeklődésemet körvonalazza. Többségében olyan művekről esik szó a szövegben, amelyekről magyar nyelvű elemzések egyáltalán nem, vagy csak részben voltak elérhetőek, ugyanakkor természetesen kitérek hazai projektekre is.

Alkalmazott módszereim

Már kialakult egy jól átlátható szempontrendszer e művek leírására, amelyből merítve nagyrészt Claire Bishop és Grant Kester elemzési szempontjai mentén haladok. Ezeknek megfelelően egy-egy mű értelmezésénél a társadalomtudományi, történelmi, geopolitikai, művészetelméleti megközelítéseket vegyítem. Hogy a társadalomtudományokból épp melyik részterületet használom, azt az alkotó művészetének társadalmi beágyazottsága, szociálisan elkötelezett

művészi gyakorlata határozza meg. Így keverve hol művészettörténeti, hol szociológiai, hol közgazdasági, hol politikatudományi, hol kulturális antropológiai, vagy filozófiai szempontok kerülnek előtérbe. Művészként olykor nehezemre esett csak ezek mentén a megközelítések mentén haladnom, így előfordult, hogy az itt tárgyalt projektek során aktív képzőművészként felmerülő kérdéseimet, észrevételeimet is megfogalmazom.

Tézis 1.

Megjelent a társadalmi-történelmi témákra érzékeny műveknek egy olyan vonulata, amely líraibb, metaforikus kifejezésmódot használ. Az egyik legpkasztikusabb példa erre a megközelítésre Francis Alÿs Híd/Puente című 2006-os munkája, amelyet 2008-ban újragondolva Don't Cross the Bridge Before You Get to the River címmel valósított meg. A projekt példája Alÿs azon tételének, hogy a költői és a politikai szorosan összefügg. Itt (is) a határok földrajzi és filozófiai fogalmait, a szabad mozgással kapcsolatos nagyobb kérdéseket vizsgálja. Egy újságcikkből indul ki, amikor a migrációs válság, a kontinensek és a kultúrák közötti határvonalak témáját feldolgozva először az Egyesült Államok és Kuba között, majd a Gibraltári-szoroson megpróbál hidat állítani halászok, majd két évvel később gyerekek bevonásával. A projekt bővebb leírásban részletezem, hogy bár egy poétikus intervencióról van szó, mégis képes úgy felépíteni ezt, hogy támogatja az érzelmi, etikai és stratégiai jelentőségét a kollektív képviselőnek. Azt is nyomonkövethetjük, hogy egy ilyen jellegű munka milyen akadályokba ütközhet a megvalósítás során, mert bár szimbolikus beavatkozásról van szó, de a megvalósuló intervenció mégiscsak politikai következményeket von maga után. Ez a kihívás olyan helyzet, amely a társadalmilag elkötelezett munkák gyakorlatában jellemző, a projekt arra is példa, hogy az alkotó hogyan tud odáig eljutni, hogy a befogadó város, közösség együttműködését elnyerje.

Tézis 2.

A társadalmi helyzeteket feldolgozó performativitás a kezdeti hivatkozási pontjaitól – 60-as évek performanszaitól eltávolodva - a 2010-es évek végére kialakított magának egy populárisabb vonalat. Példa erre a Sun and Sea (Marina) című, élő installációként megvalósuló opera, amellyel Litvánia az Ötvennyolcadik Velencei Biennálén szerepelt. A Lucia Pietroiusti, Rugilė Barzdžiukaitė rendező, Vaiva Grainytė író és Lina Lapelytė zeneszerző, valamint a közel 50 résztvevő együttműködésében létrejött librettóban a klímaváltozás aggasztó jeleire való utalások átszőtték a mindennapok banalitásaival foglalkozó szöveg szövetét. Erre a játékosabb, humorral átszőtt - az átlagember számára is értelmezhető - megközelítésre ugyanúgy szükség van, mint azokra a művészeti projektekre, amelyeket csak a szakmai közönség és a beavatottak tudnak megérteni. A művészetre jellemző, hogy hullámzásszerűen időről-időre igény lesz populárisabb művekre is, még a társadalmilag elkötelezett delegált performanszok vonulatán belül is, mára már körülírható jelenségként látunk ilyen jellegű műveket. Disszertációmban részletesen elemzem, hogy ez a kiemelt példa milyen eszközökkel valósítja meg egyszerre a közérthetőséget és a társadalmi elhivatottságot.

Tézis 3.

A kortárs emlékművek történelmi emlékezethez kötődő viszonya új alapokra helyeződött Jeremy Deller munkássága által. Deller kortárs emlékművei (új típusú public art munkái) megkérdőjelezi a kultúra és a művészet társadalomban betöltött hagyományos szerepét. Így a művészet elitista felfogásával ellentétben olyan struktúrák kiépítésére törekszik, melyek a kultúrateremtéssel együttjáró hatalmat a lehető legtöbb emberrel megosztják. Minimum négy olyan kortárs emlékműve van, amely a kortárs emlékművek tekintetében új nézőpontot hozott, ezek közül kettő elemzésével foglalkozom a disszertációmban. Az *Itt vagyunk, mert itt vagyunk* (2016) a kortárs emlékmű olyan területe, amely új elemeket emel be a történelmi megemlékezéssel foglalkozó már ismert kortárművészeti munkákhoz képest. A projekt újraírta a történelmi megemlékezés ismert formáit: az angol színházi tradíció kereteit továbbgondolva értelmezte újra a kapcsolatot nemzet, színház, néző és résztvevő között. Deller itt az angol színházi szcénával, rendezőkkel, koreográfusokkal dolgozott együtt, ilyen együttműködést korábban nem láthattunk nála. Olyan színházi összefogást valósított meg, amelyben - a brit színházi infrastruktúrát használva - önkéntesek bevonásával a performativitást hétköznapi emberek előadásában viszi az utcára. Ezen megoldás nemcsak megemlékezés szemlélőinek lehet új típusú élmény, hanem azok számára is, akik a megemlékezésben önkéntesként részt vesznek. A másik kortárs emlékmű, amelyet Dellertől kiemelek, az *It Is What It Is* (2009), amely az aktivizmushoz közelebb álló projekt, az Iraki háború aktív, még zajló történelmi helyzetét átemelte, fókuszba hozta amerikai hétköznapi emberek számára. A háborúról folyó oral history és a friss politikai hírek között generált párbeszédet, az akkori köznapi jelent képes volt dokumentálni.

Tézis 4.

A társadalmi-történelmi témákra érzékeny művek negyedik vonulata, amely újfajta társadalmi érzékenységgel bír, kevésbé aktivista megközelítést mutat, sokkal inkább az együttműködés és színház új formáját követi: a doku-bábszínház, valamint ennek elágazásait használó forma. Ez a játékosabb, bizonyos elemeiben humorosabb kifejezőmód jelenik meg Ciprian Muresan: *Tiltakozom magam ellen* (2011) és Gruppo Tökmag: *Sárkány Lee c.* projektjében (2009-2017).

Tézis 5.

A kutatásalapú művészeti projektek kétféle megközelítése jellemző a jelenlegi művészeti mezőben: a klasszikus kutatást használó projektek és amelyek fikciós elemeket is beemelnek. Mindkettő típus a közelmúlt (vagy a régmúlt) vizsgálatával foglalkozik, mégis a jelenünkre és főleg a jövőnkre való kitekintésre helyezik a hangsúlyt. A kortárs művészet - ilyenformán kutatást használó - történettudományhoz köthető fordulatának úttörői között szerepel Hans Haacke vagy Jeremy Deller. Katharina Roters és Szolnoki József: *Hackeld a múltat!* című kutatásalapú projektje a családi, személyes emlékezet (mint identitáskonstruáló tényező) feltárására és az ezzel párhuzamosan zajló a történelmi narratívák (kollektív emlékezet) összefüggésbe helyezésére fókuszál. A *Hackeld a múltat c.* projekttől eltérő formája

a kutatásalapú megközelítésnek, amikor az alkotó fikciós elemeket is beemeli a munkájába a valós források kiegészítéseként. Ismerjük ezt a gyakorlatot a kortárs irodalomból is (Sebald tényregényei, vagy pl. Závada Pál: *Hajó a ködben*). KissPál Szabolcs a kutatás és a fikció használatának speciális politikai módszertanát dolgozta ki: ellen fikciónak nevezve azt. *A műhegyektől a politikai vallásig. Egy magyar trilógia* című projekt a nemzeti mitológiák nemzettudat teremtő szerepével foglalkozik. Röviden bemutatom Elian Stefa és Gyler Mydyti: *Concrete Mushrooms* c. projektjét is, amely klasszikus kutatást használ, de projektjüknek utópisztikus kimenetet szánnak, olyan intervenciós tervezet dolgoztak ki, amely az albániai bunkerek (főleg) turisztikai célra történő átalakítását célozza meg.